

Brigid Graumanová

Loutkové divadlo strýčka Otta

/ historie jedné židovské rodiny /

PROSTOR

Brigid Graumanová
Loutkové divadlo strýčka Otta
Historie jedné židovské rodiny

PROSTOR

Brigid Graumanová

Loutkové divadlo strýčka Otta

/ historie jedné židovské rodiny /

přeložil Josef Moník

PROSTOR | PRAHA | 2020

© Brigid Grauman, 2019
Translation © Josef Moník, 2020
Czech edition © PROSTOR, 2020

ISBN 978-80-7260-474-6

Knihu finančně podpořilo
Ministerstvo kultury České republiky

Tato kniha zrála dlouho. Začala jsem ji psát dávno předtím, než můj otec Bob zemřel, a dokončila ji několik roků potom. V mnoha ohledech je to pocta věnovaná právě jemu. Svou neutuchající podporou mi k tomu pomáhali dva lidé. Především můj manžel Giles Merrit, který mě utvrzoval ve víře, že to zvládnou, a několikrát rukopis přečetl svým střízlivým, kritickým okem. A potom Cleveland Moffet, jenž mi po celou dobu našeho přátelství dodával odvahu k psaní. Oběma vděčím za mnohé. S nadšením četly text moje sestry Lucy a Tessa a rovněž bratřenci Frank a Thomas. Všem vám děkuji.

Otci

Jevištní komedie a sedm pamětí

Všichni mí předkové byli běženci. Ti z matčiny strany vyměnili nekonečnou bídu v Irsku za o málo lepší život v Manchesteru, kde pracovali v textilce. Předky z otcovy strany vyhnala chudoba a perzekuce ze Slovenska a Haliče ve východní části Rakouska-Uherska na Moravu, součást nynější České republiky. Později se jako tisíce moravských Židů odstěhovali do Vídně nebo do Prahy.

Byli to chudí lidé, přesto se obě strany rodiny dokázaly na konci 19. století rychle vyšvihnout a zaznamenat pozoruhodný společenský vzestup. Můj irský dědeček vyšel z chudé chalupy a stal se prvním velvyslancem Irska ve Velké Británii. Český dědeček, který vyrůstal v Brně nad ševcovskou dílnou otce, se stal kapacitou mezinárodního práva ve Vídni.

Na tom rodinná emigrace neskončila. Matka už v mládí řekla sbohem rodnému Londýnu a vyvlekla se z katolického dětství i nevléčitelného zármutku nad smrtí sestry. Do konce svých dnů pracovala jako časopisecká redaktorka v Bruselu. Co se týče mého amerického otce Boba, narozeného ve Vídni, ten strávil větší část života ve Francii. Když se ho ptali,

kde se cítí nejvíc doma, říkal, že ve Francii, ve Spojených státech a ve Vídni, pokaždé jinak a pokaždé z jiných důvodů.

Nevím, zda rodiče nějak trpěli tím, že nemají skutečný domov, nebo zda vůbec záleží na tom, jestli člověk nějaký domov má. Moje osobní chápání židovství je zakořeněné v pocitu, že nepatřím nikam. Což je jedna ze stovek definic Žida. Není to nepříjemné. Irský pas, židovský původ, narozena v Ženevě, dlouhá léta života v Belgii, bilingvní... Moje nevlastní sestra Diane, která je Francouzka, se o svůj původ ostentativně nezajímá. Má své vlastní ustrojení. „Je ta tvoje kniha ve francouzštině?“ zeptala se, a když jsem jí řekla, že ne, odpověděla: „Fajn, tak to ji nebudu muset číst!“

Já jsem naopak vždycky chtěla, aby mi rodiče vyprávěli o svém dětství. Jsem novinářka, jejíž pracovní náplň spočívá v tom, že zpovídám lidi a z toho, co se doslechnu, dělám příběh. Podobné je to s rekonstrukcí naší rodinné historie. Umožňuje mi to vytvořit si pojem vlastní identity či jasnější pohled na můj vykořeněný život.

Podařilo se mi shromáždit celkem sedm memoárů od rodinných příslušníků, což, si myslím, je slušný úlovek. Nejsou to deníky, nýbrž knihy vypravěčského záběru. Všechny pocházejí od předků ze strany otcovy babičky, neboť tito příbuzní přežili druhou světovou válku. Přestože každý z těchto memoárů je jiný svým charakterem a zaměřením, všichni jejich autoři byli cizinci v zemích, kde se nikdy necítili doma. Každý ten

příběh chce dát smysl pisatelově osudu tím, že vyvolává svět, který dávno zmizel.

V roce po smrti otce jsme se my čtyři sestry rozhodly, že budeme vždy jednou za rok trávit společně dlouhý víkend v některých francouzských lázních, abychom zůstaly ve styku. Dvě z nás žijí v Bruselu, druhé dvě v Paříži. Když se sejdeme všechny čtyři, mluvíme spolu francouzsky. Při těchto neobvyklých dobrodružstvích jsme si už pochutnávaly na ústřicích v Le Touquet, slunily se u horského jezera v Aix-les-Bains nebo procházely kolem hrázděných domů na pláži v Trouville.

Žádná z nás nežila s otcem déle než do svých deseti let. S prvními dvěma manželkami se rozvedl, s tou třetí zůstal do smrti v nedožitých 84 letech. Ještě jako teenager dostal americké občanství, ale Francie byla zemí, již poznal nejlíp. Dvakrát se oženil s Francouzkou, cítil se nicméně v zemi jako outsider. Navzdory slupce záhadnosti a nepostižitelnosti, již se nám nikdy nepodařilo zcela proniknout, zůstalo v každé z nás něco z „boboviny.“

Bob jednou prohlásil o mé francouzské neteři Marině, která žije a pracuje v Rouenu: „Mí rodiče by žasli, kdyby věděli, že má vnučka je právničkou a řeší v Normandii kauzy podle občanského zákoníku. Nic není tak vzdálené všemu, co znali, jako venkovské město ve Francii.“ Nikdy se nepřestal podívat nad svým osudem, leč právě nečekané zvraty a změny spojené s emigrací jsou tím, co vytváří společenství a identitu.

Většina z nás se může ohlédnout po spletitých cestách našich předků ve světě, kteří jako miliony jiných hledali lepší život.

Sedm memoárů schraňuji ve velké černé krabici u sebe v kanceláři. První, který jsem přečetla, byl od babičky, další od strýčka, potom následoval ten od otceva bratrance Buse. Když jsem začala psát o Vídni, Praze a Brně, dal svoje vzpomínky na papír otec. A pak jsem objevila paměti od strýčka Richarda, který, ač spíše menší postava vídeňské kulturní scény, měl velké jméno jako překladatel Shakespeara do němčiny.

K pamětem otceva bratrance Petera jsem se dostala náhodou a otevřela tím i tajné dveře k příběhu, o kterém jsem neměla tušení. Poslední memoár byl od Peterova otce Otta, portrétního malíře. Peter mi poslal zápisky v omšelých červených deskách a připojil poznámku, že si s nimi můžu dělat, co chci. Nestál o to, abych mu je vracela, protože v nich nebyla jediná zmínka o něm nebo o jeho matce, což bylo to jediné, co ho zajímalo. Je docela zvláštní, že všechny paměti jsou v angličtině, kromě těch od babičky, ty jsou psané německy. Dohromady představují pozoruhodný dar z minulosti, zároveň neodolatelnou pozvánku k objevování světa, do kterého naše rodina patřila.

V románu *Der Weg ins Freie* (Cesta do šíra) postihl Arthur Schnitzler postavy ztělesňující rozličné formy židovství mezi příslušníky vídeňské buržoazie na začátku 20. století, počínaje sebenenávidějším Židem přes sionistu, konče milovníkem kultury a salonním

snobem. Stejně jako u nich i v naší rodině se odrážely mnohé výrazy židovského sebeuvědomění, včetně dědečkovy nechuti ke všemu židovskému.

Být Židem nebylo nikdy lehké, nejen kvůli předsudkům ostatních lidí, ale i Židů samotných. V roce 2019 se po celé Evropě znovu vynořily neuvěřitelně primitivní formy antisemitismu, zejména ve Spojeném království, Francii, Maďarsku a Polsku. I v poměrně tolerantní Belgii se objevily na valníku karnevalového průvodu vlámského města postavy ortodoxních židů rozvalených na pytlích s penězi, jeden měl na rameni kysu. Podle organizátorů se jednalo o neškodný vtip, který nelze brát vážně.

Přízrak antisemitismu patrně nikdy nezmizí a jako doklad svých obav předkládám tento příběh příslušníků běžné židovské rodiny o tom, jak žili téměř dvě stě let.

Siegmond Flatter: Pradědeček narozený v polovině 19. století rodičům, kteří obchodovali s vlnou na Moravě, dnes v České republice, tehdy nejzápadnější části rakousko-uherského mocnářství. Vyučil se ve Vídni, dvanáct let sloužil v rakousko-uherské armádě. V dělnickém okrese Vídne otevřel dva výčepy s lihovinami, oženil se a měl pět dětí. Vášnivý monarchista byl vždy na straně „malého člověka“.

Josefína Haasová: Prababička, Siegmundova žena. Dcera hokynáře z Brna. Šetrná osoba s pevnými zásadami. Vychovala pět dětí a občas pomáhala Siegmundovi v nálevně. Manžel ji obdařil přezdívkou „advokátka světa“. Byla nesmírně pyšná na své syny.

Emma Flatter-Graumannová: Babička, nejmladší ze Siegmundových dětí, narozená ve Vídni roku 1895. Ukončila školu a vyučila se modistkou. Na konci první světové války se vdala za Arthura Graumanna a měla dva syny, Johna a Roberta (Boba). Později provozovala v Americe slepičí farmu. Zemřela v Jersey City roku 1972.

Arthur Graumann: Dědeček, narozený brněnskému ševci roku 1889. Přestěhoval se do Vídne, vystudoval práva na Vídeňské univerzitě a vzal si svou sestřenicí Emmu Flatterovou. Zaměstnán u firmy Solvay, obří belgické společnosti na chemikálie, nejprve ve

Vídni, po anšlusu Rakouska v Bruselu a Curychu. Emigroval do Spojených států, ale vrátil se do Vídně, kde roku 1962 zemřel.

Robert (Bob) Grauman: Můj otec, který se narodil Emmě a Arthurovi v roce 1925, v době, kdy Vídeň spravovala socialistická vláda. Až do anšlusu navštěvoval katolickou školu ve Vídni. Emigroval přes Brusel, Curych a Kubu do Spojených států. Vystudoval sociologii a pracoval pro Mezinárodní organizaci práce (ILO) v Ženevě a pro UNESCO v Paříži. Zemřel roku 2009. Byl třikrát ženatý a měl čtyři dcery – Brigid, Lucy, Diane a Tessu.

John Grauman: Strýc, narozen jako Johannes Wilhelm ve Vídni roku 1919. Druhou světovou válku strávil v Londýně, kde vystudoval ekonomii. Emigroval do Spojených států a pracoval v OSN jako demograf. Oženil se s Hildou Beerovou a měl dva syny – Franka a Thomase – a dceru Lisu. Zemřel roku 1976 ve věku 57 let.

Bruno Flatter: Prastrýc, nejstarší dítě Siegmunda a Josefíny, narozen ve Vídni 1889. Oženil se v Brně s Friedou, dcerou obchodníka s kovošrotem, a pracoval jako obchodní cestující u firmy na laky. Měl dva syny – Felixe a George. Rodina se později usadila ve Spojeném království, kde v roce 1970 zemřel.

Richard Flatter: Prastrýc, druhé dítě Siegmunda a Josefíny, narozen roku 1890. Právník a dramatik, ale hlavně překladatel Shakespeara do němčiny. Studoval na divadelní škole Maxe Reinhardta

a také s ním pracoval. Psal protinacistické články do *Wiener Zeitung*. Několik let žil v Londýně, potom se vrátil do Vídně, kde roku 1960 zemřel.

Otto Flatter: Siegmundův nejmladší syn, narozen 1894. Studoval na vídeňské Akademii umění a stal se malířem v neoimpresionistickém stylu. Jeho první ženou byla jeho sestřenice Eva Haasová, s kterou měl syna Petera. Rozvedl se a vzal si Hilde Löweovou, známou klavíristku a skladatelku lehké hudby. Odjeli z Vídně roku 1934. Zemřel roku 1988, deset let po ní.

Peter Flatter: Ottův syn, narozen ve Vídni v roce 1925. Žil s matkou Evou až do anšlusu, pak odjel za otcem do Londýna. Stal se inženýrem a pracoval v obráběcím průmyslu. Sponzoroval hudebníky a ekologické hnutí. Vzal si Angličanku, ale děti neměli.

Eva Haasová: Josefínina neteř a první Ottova žena, narozena ve Vídni, matka Petera. Dcera Josefínina bohatého bratra, obchodníka s cukrovinkami, jenž přišel o jmění za první světové války. Uprchla do Itálie, ale v roce 1944 byla deportována do Osvětimi, kde ve věku 41 let zahynula.

Klára Flatter-Graumannová: Prateta a starší sestra Emmy, narozena roku 1892. Vdaná za Arthurova bratra Fritze Graumanna, se synem Busem přesídlila do Brna. V roce 1938 se pokusila odcestovat z Československa do Bolívie, ale plán ztroskotal. Zemřela roku 1942 v koncentračním táboře Sobibor.

Fritz Graumann: Prastrýc, narozen v Brně roku 1892.

Po několika letech strávených ve Vídni se s manželkou Klárou vrátil do Brna. Spolumajitel rodinného obuvnictví pod názvem Graumannovy boty. Přestěhoval se do Prahy, kde vedl pobočný závod. Zemřel roku 1942 v Sobiboru.

Ernest (Bus) Graumann: Ernest, řečený Bus, jediný syn Kláry a Fritze, narozen ve Vídni roku 1919. Plaval závodně v Praze. Člen celožidovského mužstva, které se mělo účastnit olympijských her roku 1936. Odjel na krátkodobé vízum z Prahy do Londýna v roce 1938. Vyznamenán za statečnost ve druhé světové válce. Ve Walesu si vzal Ilse Wlachovou z Brna a založil textilní závod. Jedna dcera Frankie.

Ilna Graumannová: Prateta, řečená Ilka, narozena v Brně roku 1895, jediná dcera obuvníka Hermanna a Charlotte. Vdala se za pojišťovacího agenta Edgara Osera, s kterým měla dva syny, Fritze a Georga. Bydleli v modernistické vile a vedli nákladný život, než Edgarova společnost zkrachovala. Zahynuli v Sobiboru roku 1942.

Ferenc Graumann: Narozen v Brně roku 1898, nejmladší syn Graumannů, známý jako Ferry. Vedl Graumannovo obuvnictví v Brně a v Baden-Badenu. Rozvedl se s manželkou, se kterou měl dva syny, Antona a Thomase. V roce 1942 spáchal v Praze sebevraždu. Jeho bývalá žena a nejmladší syn zahynuli v koncentračních táborech. Druhý syn Tom se dostal do kindertransportu a stal se z něj misionář.

1932

Jedinečný muzikál loutkového divadla

Léto roku 1932, slunečné nedělní odpoledne v Rakousku. Politická atmosféra houstne, protože Hitlerova rostoucí popularita v Německu už vrhá stín a hospodářská krize se projevuje nezaměstnaností a rostoucí inflací. Takovými problémy ale zůstává téměř nedotčen rozlehlý klášter a císařský palác v Klosterneuburgu, městečku na Dunaji nedaleko Vídně, ztělesňující benevolentní katolictví, které vyznával Leopold Dobrý, rakouský světec ve 12. století.

Scéna se otvírá do obývacího pokoje třípodlažní vily obehnané kamennou zdí. Za zdí se skrývá zahrada s kaštaný a lipami a udržovaný záhon s petúniemi a jirčinami. Nábytek uvnitř je spíš funkční než stylový. Šestiletý Bob, dítě domácích, lítá nahoru dolů po schodech jako divoch. „Pšt!“ napomíná ho jeho matka Emma.

Otto, pohledný třicátník s vyhrnutými rukávy, spolu se svojí sestrou Emmou přenesl dubový stůl přes celý pokoj a postavil ho vedle klavíru. Stojí teď za ním a chystá se zahájit představení. Ve svém ateliéru v Döblingu včera pomocí nůžek, pastelky, vodových barev a lepidla vyrobil papundeklové loutkové

divadlo. Divadlo stojí na stole a je vysoké jako tři krabice od bot postavené na sobě.

Emma s Arthurem se přestěhovali do Klosterneuburgu ze zakouřené Vídně, i proto, aby unikli hrozbě násilí. Emma vyrůstala s Ottem a dalšími třemi sourozenci v bytě nad rodinným výčepem lihovin. Onoho letního

rána nastoupil Otto se svojí přítelkyní a malým synkem na vlak z Döblingu do Klosterneuburgu a přes Karl-Marx-Hof dojel na předměstí Heiligenstadt u Dunaje, což byl nejvýznamnější stavební projekt ze stovek bytových komplexů financovaných socialistickou vládou ve Vídni.

Otto byl hrdý na rudou Vídeň, ale znepokojoval ho rostoucí reakční tlak ohrožující socialistickou vládu ve městě. V květnu se stal rakouským kancléřem pravicový katolický politik Engelbert Dollfuss a nacistická hrozba začala čím dál víc podryvat socialistické hnutí.

Obývací pokoj v Klosterneuburgu – turecké koberce, dubový nábytek, pohodlná křesla, Ottovy obrazy – byl obvyklým místem hudebních produkcí, kde se scházeli přátelé z Vídně. K této poněkud důvěrnější produkci přijela taxíkem Bobova babička Josefína. „*Ich*

Autoportrét: Ottův výraz vypovídá o vývoji událostí ve Vídni roku 1932

küsse Ihre Hand,” říká jí Emma. Na sobě má dirndl, tmavé nepoddajné vlasy stažené do uzlu. Upekla ořechový koláč, který zatím leží stranou na příborníku. Bob by raději, kdyby matce dirndl tolik nestahoval prsa. Jeho otec Arthur je elegantní jako obvykle, s kratou na krku.

Ottova přítelkyně je koncertní klavíristka, kromě toho také komponuje lehkou hudbu. Na hudebních turné vystupuje se slavnou houslistkou Almou Rosé, Mahlerovou neteří, která později zahyne v Osvětimi, kde bude vést ženský orchestr. Ve chvíli, kdy se Hilde dotkne dlouhými zašpičatělými prsty kláves velkého křídla Bösendorfer, vytáhne Otto oponu a společně začnou zpívat obecenstvu sedícímu před nimi.

První akt se odehrává na klosterneuburském břehu v ohybu Dunaje, kde se v zelených vlnách koupají Vídeňané, mnozí tu mají letní byty. Otto posunuje lepenkové figurky upevněné v rovnoběžných rýhách, kdežto kulisy za nimi opisují obdélníkovou dráhu. Hilde složila hudbu, Otto napsal libreto. Objeví se lepenkový Bob, mladý suverén v bílých kraťasech, a připojí se k zamračenému otci s rukama založenýma na prsou. Bob chce auto. „*Ich möchte einen grossen Roten!*“ (Chci nějaké velké červené) a dodává, že si poštou objednal řidičský průkaz.

V kulisách domácnosti se objeví pošťák s červeným nosem a s obálkou v ruce, kterou babička Josefína podloudně zabaví, protože ví, co v ní je. Tenhle vtíp obecenstvo zvláště ocení, protože Josefína jezdí

Arthur u klavíru

na návštěvy do Klosterneuburgu v prastarém taxíku Phänomen z doby před první světovou válkou, který má řadicí páku s brzdou venku, a řídí ho staříčkový šofér. Řidičům pod šedesát babička nedůvěřuje. Šofér se mezitím objeví také, v zeleném saku, s ulízanými blond vlasy a pěšinkou uprostřed.

Příběh je čím dál nesmyslnější, objevují se obři, zpívající okurky nakládačky, dva štěbetaví holubi,

čarodějník s fezem na hlavě, vesnický prostáček s účesem ve tvaru formy na bábovku. Otto inscenuje chaotický hon na divokou kachnu v kulisách rychle se měnící scenerie – vesnice, les, hluboké tůň Dunaje, koncertní sál – a celé to podbarvuje zvukovými efekty s pomocí kýble s vodou a tlučením lžící na pánvičku. Všichni se smíchem popadají za břicho.

Ve zmatené vřavě se auto se šoférem vybourá a objeví se plešatý policista v modrém saku, s čepicí a obuškem houpajícím se na opasku. Se svými kotletami a předkusem je to nejkomičtější postava celé hry. Zpívá o právu a pořádku, načež se někde za jevištěm strhne kravál. „Hned to tam dám do pořádku,“ burácí a míří za hlukem. O chvíli později se vrací na nejistých nohou, čepici a uniformu má nakřivo: „*Jetzt hab' ich's ihnen g'zeigt!*“ Teď jsem jim ukázal! Představení má takový úspěch, že ho musejí hrát stále znovu. Emma pak udělá kávu, všichni si vynesou do zahrady zákusky a mají *Jause*, něco jako rakouský čaj o páté.

Zápletka hry má původ v menším rodinném dramatu. Koupě prvního auta v rodině po přestěhování z Vídně měla svůj důvod, protože pro Arthura bylo praktičtější dojíždět do práce vozem než vlakem. Absolvoval řidičský kurz a koupil si zelený steyr z druhé ruky. Tahle robustní krabice bez topení, stavěná jako tank, měla plátěnou střechu, která se za deště dala natáhnout, v zimě ji nahrazoval plechový kryt. Leč navzdory lekcím řidičského umění a k velkému zklamání Boba, kterého v životě nenapadlo, že otec může

být v něčem nedokonalý, odřel Arthur nejednou karoserii o zed' a garážová vrata.

Po první zimě si Arthur koupil aerodynamický sedan Steyr 100 se zatahovacími okny a topením a ten se naučila řídit i Emma. Bylo to pohodlnější auto, které se lépe hodilo do zimních měsíců. Pak nečekaně oznámil, že ho vyhandloval za třetí model, čtyřválcový Steyr 200 se čtyřrychlostní převodovkou.

Emma říkala, že se chová jako boháč. Namítal, že taková investice představuje velkou úsporu. „*Nuh ya,*“ protestovala, „já vím, že slušně vydělává, ovšem jiné rodiny mezitím nuzují ve vlhkých doupatech, prolezlých krysy.“ Automobily nebyly na rakouských silnicích častým zjevem a často píchly o hřebík nebo ostrý kámen. Pro Boba, který miloval motory, hodinky, plnicí pera, všechno, co bylo hladké a úhledné, to byla nejhezčí věc, jakou kdy viděl. Miloval předení motoru a syrovou vůni gum nového auta.

Loutkové divadlo bylo pro Otta a Hilde rozmarné zpestření, zároveň částečně tlumilo napětí. Přežilo osmdesát pět roků a je teď v mém držení. Ačkoli nikdo nepředpokládal, že by mělo delší životnost, přečkalo dramata exilu poté, co rodina uprchla z Vídně. A nejzajímavější na celém příběhu je, že pět členů rodiny, kteří napsali své paměti, v té jedné jediné hře účinkuje.

Co se týče Arthurova Steyra 200, zabavilo ho komando ordnerů, kteří zabušili na vrata v Klosterneuburgu a přikázali Arthurovi, aby jim vydal klíče. To on promptně udělal. Bob nemohl uvěřit, že je otec

takový slaboch. Vzhledem k tomu, že byl Arthur československý občan, postarala se česká ambasáda, aby mu auto rychle vrátili, ale pro Boba už ztratilo veškeré kouzlo. „Smrdělo pivem, na sedadlech a na koberečku byly fleky. Bylo znesvěceno, znásilněno, veškeré kouzlo vyvanulo.“

Když to veselé odpoledne ve Vídni snesu z regálu srovnaných knih, otevřu krabici a pohlédnu dovnitř, zahltní mne záplava stesku po rodině, kterou jsem nikdy nepoznala. V krabici jsou lepenkové figurky, kulisy a propriety, které prastrýček Otto Flatter vyřezal a omaloval vodovkami onoho slunečného dne před druhou světovou válkou. Když se dotýkám prsty téhle hračky, uvědomuji si nejlépe, co znamenalo být židovskou rodinou před holokaustem.

Bratřenci jako kdyby si z oka vypadli: můj otec Bob (vlevo) a Peter

1932

ASOCSA

Hravé odpoledne ukryté osmdesát roků

Byli jsme velká rodina. Měli jsme strýčky a bratrance a tety ve Vídni, v Brně a v Praze, k tomu vyžehněné příbuzné. Všichni vedli středostavovský způsob života, který obnášel těžká střeoevropská jídla, výlety do hor a lesů, společný poslech hudby a vzájemné návštěvy, byť spolu příbuzní ne vždycky vycházeli a často se navzájem uráželi. Na svoje židovství reagoval každý jinak, ale všechny znepokojovala rostoucí nejistota a politická situace po první světové válce.

Můj tatínek Bob, z kterého se stal později Američan, mi o tomhle loutkovém divadle svého dětství rád vyprávěl. Představovala jsem si ho jako miniaturu divadla z 19. století, a když jsem se doslechla, že Bobův bratranec, řečený Bus, ho ještě má, bylo mi jasné, že se za ním budu muset vypravit přes kanál La Manche. Bus bydlel v domě na předměstí s velikým plaveckým bazénem vzadu, což byla upomínka na jeho mládí, kdy plaval závodně a byl členem československého olympijského týmu. Žena mu zemřela před pár lety a z prasklin v betonových stěnách prázdného bazénu rašil plevel. Kdysi bujná růžová zahrada pustla, keře

byly seschlé a hnědé. Uvnitř, na stěnách v obýváku a v hale visely Ottovy rodinné portréty.

Židovské vdovy v Cardiffu nosily Busovi domácí jídla, ale on nijak netoužil přijít o svoji samotu a znovu se oženit. Každý den telefonoval do Londýna své dceři Frankie, pracoval v místní knihovně a účinkoval v ochotnickém divadle. I přes svůj věk, bylo mu už skoro 90, se těšil výtečnému zdraví, což připisoval celoživotnímu plavání a tomu, že nikdy nebral žádné léky.

Zůstala jsem u Buse přes víkend a spala v dětské posteli, která mu zůstala po Frankie. Uvařil guláš a upekł štrúdl. Cestou jsem koupila láhev červeného a jedli jsme v kuchyni. Později jsme přešli do pokoje s tlumeným světlem, kde jsem se zaposlouchala do Busova vyprávění o jeho rodičích i dalších příbuzných a vychutnávala si rytmus jeho českého přízvuku, odlišného od spíše německé kadence mluvy našeho otce.

Když vytáhl loutkové divadlo ze sekretáře, pocítila jsem zprvu zklamání. Bylo toho méně, než jsem čekala. Žádné jeviště, žádné konzoly ani opona, žádný polokruh proscénia či vnější konstrukce. Zbyla jen namalovaná scéna a několik kulis připevněných k rezavým drátům. Ale můj zájem zesílil, když jsem spatřila figurky, jež Otto vytvořil. Ta povýšenecká stará dáma byla má prababička. Babička Emma má žluté šaty, dědeček Arthur prošedivělou kšticí. Byl tu i Otto osobně, v malířské haleně, a jeho přítelkyně Hilde s výraznou rtěnkou; dále jeho bratr Richard, dramatik se zamýšleným

pohledem, a Bob, rozjívený kluk v plavkách.

Bus si pamatoval úvodní scénu hry na břehu Dunaje, kam chodila Emma s kluky plavat. „Emma si upletla velice neslušivý plavecký kostým,“ smál se. „Byla hrozný skrblík. My děti jsme také nosily příšerné vlněné plavky, které na člověku visely a nikdy neuschly.“

Hra byla komediální muzikál a Bus si pamatoval písničku, kterou Emma zpívala:

*Ich bin die Emma frisch und froh,
im selbst gestrikten Schwimmtrikot.*

Četla jsem Busovy paměti dávno před touto návštěvou, ale chtěla jsem, aby mi je tenhle strýc se stařeckými skvrnami, zbělalým knírem a ospalýma očima za velkými brýlemi s kostěnou obroučkou vyprávěl vlastním hlasem. Jak jednou začal, dokázal mluvit bez přestání, jako kdyby měl v sobě studnu přetékající zážitky z mládí, příběhy rodičů, školními léty, rodinným podnikáním a vzpomínkami, kdo z příbuzných se cítil jako Žid.

„Jak moc židovsky se cítíš *ty*?“ zeptala jsem se.

„Vlastním docela slušnou sbírku šábessdeklů, ale nikdy jsem nebyl věřící,“ řekl. „Do synagogy jsem chodil,

Bus (Ernest), opatrovník loutkového divadla

Ottův portrét melancholické Emmy (vlevo) a její autoritativní matky Josefíny

jen abych udělal ženě radost.“ Ale v cardiffské židovské obci se cítil doma.

„Abys rozuměla, já nevěřím v Boha, ale jakožto cizinec v téhle zemi jsem se vždycky cítil líp mezi Židy než s Angličany nebo Velšany. Vím, jak uvažují, co si myslí. Jsou mi blízcí. A spojuje je to, že nikam nepatří.“

Otcovu rodinu znám jen málo, protože v Ženevě a okolí, kde jsme se sestrou Lucy vyrůstaly, žádní příbuzní nebyli. Buse jsem viděla poprvé, když mi bylo dvacet. Věděla jsem, že jeho rodiče odvezli z Prahy do koncentráku a tam je zabili.

Jako většina českých příbuzných se cítili bezpečněji, než bylo zdrávo, a pak už bylo pozdě. „Snažím se nemyslet na to, co bylo,“ říkal Bus. „Je to černá díra a já se do ní nechci dívat.“

V roce 2010, několik měsíců po smrti otce, se konala v Paříži vzpomínková slavnost. Probíhala v sále kostela protestantské církve, ke které patřila jeho žena. Mnohé z přítomných, kteří ho znali, překvapilo, když slyšeli, že byl „*des origines juives*“. Faktem je, že na rozdíl od Buse se Bob nikdy jako Žid necítil a neměl mezi Židy ten správný pocit sounáležitosti. Řekl mi, že nechce mluvit o tom, že je Žid, protože nechce být považován za oběť. Žid v jeho věku, narozený ve Vídni, má za sebou obvykle nějaký tragický příběh, a on o žádnou lítost nebo soucit nestojí.

S Busem byli přímí bratřenci hned nadvakrát – dva bratři si vzali dvě sestry –, ale i přes tohle spříznění byli každý jiný. Bob byl světák, třikrát ženatý, uměl se pohybovat v nejrůznějším prostředí. Bus byl domácký člověk, kterého bavilo kutit a spravovat věci, vařit „jako pravá židovská máma“, jak říkal. V babiččině vídeňské kuchyni se naučil dělat štrúdl, táhnout těsto, jak to jen jde za hranu stolu, dlouhý průsvitný film pak nadzvednout a zabalit do něj jablečnou náplň s rozinkami.

Z dnešního hlediska byla naše rodina výrazně literární. Své paměti sepsalo ne méně než sedm příbuzných včetně Buse a Boba. Mám je všechny, i s mnoha černobílými fotografiemi a dopisy, z nichž dva dlouhé, napsané zkoseným šwabachem jsou od prababičky Josefíny. Několik Ottových obrazů má svoje čestné místo na stěně u mě doma v Bruselu.

Bus umřel roku 2013. Chtěla jsem přivést rodinu

Arthur, Bob (můj otec) a Emma

zpátky k životu ještě dřív, než mi jeho dcera Frankie z Anglie poslala loutkové divadlo, zabalené ve velké, ploché krabici od bonboniéry. Divadlo, memoáry a fotky, které jsem shromáždila, představují zlaté nuggety rodinného původu. Skrze ně jsem se dopídila opravdových lidí z masa a kostí, pochopila jsem, že jsem je znovuobjevila a přiměla myslet tak, jak by dle mého názoru myslet měli. Uvědomuji si, že by se v mých rekonstrukcích asi nepoznali, nepoznali by nejspíš ani jeden druhého. Ale přivlastnila jsem si je a to pro

mě znamená vystavět základy budovy pod něčím, co předtím bylo jen pouhou chatrčí.

V době, kdy Otto postavil loutkové divadlo, se členům rodiny žilo dobře. Mí praprarodiče byli chudí moravští venkované, ale toto už byla židovská rodina na vyšším stupni společenského žebříčku a její synové ve Vídni, v Praze a v Brně se stali sebevědomými vzdělanci s tolika příbuznými, že je ani všechny neznali. Mně a sestře Lucy, jež máme nevelké rodiny rozběhlé po světě, to připadá jako neuvěřitelný luxus. Když babička Emma odjížděla z Vídně, přibalila si i ona své zápisky, ale cestou do New Yorku se ztratily. Leží patrně s jejími dopisy a deníky někde v rozsáhlých sklepeních na Ellis Islandu, kde je zabavily imigrační úřady. Otto si divadlo odvezl do Londýna, a když zestárnul, věnoval ho svému synovci Busovi. Ten ho po kouscích zabalil do plastických fólií a opatřil jmény jednotlivých postav. Všechno pak uložil v sekretáři s ostatními pozůstatky své minulosti.